

Aristoteles

Metafysica

Boek I - VI
Grieks - Nederlands

Bezorgd en vertaald door
Ben Schomakers

INHOUD

Vooraf	7
Noot bij de Griekse tekst	11

Aristoteles - *Metafysica I - VI*

I (<i>Alpha</i>)	15
Inleiding: <i>De Metafysica in perspectief</i>	17
Overzicht	62
Tekst en vertaling	79
II (<i>Kleine Alpha</i>)	155
Inleiding: <i>Het oerprogramma van de Metafysica</i>	157
Overzicht	174
Tekst en vertaling	179
III (<i>Bèta</i>)	191
Inleiding: <i>De aporieën als metafysische bakens</i>	193
Overzicht	213
Tekst en vertaling	231
IV (<i>Gamma</i>)	283
Inleiding: <i>Het zijnde als zijnde: de eenheid van logica en ontologie</i>	285
Overzicht	311
Tekst en vertaling	329

V (<i>Delta</i>)	393
Inleiding: <i>Een metafysische inventaris</i>	395
Overzicht	428
Tekst en vertaling	437
VI (<i>Epsilon</i>)	535
Inleiding: <i>Echt en onecht zijn</i>	537
Overzicht	563
Tekst en vertaling	571
Aanhangsel	
De weg naar het werk	
<i>De pretenties van deze vertaling van de Metafysica</i>	589

VOORAF

De eerste regels van dit al met al tamelijk omvangrijke boek zijn gewijd aan een misschien wat wonderlijke opmerking, een verontschuldiging in zekere zin, een uitleg en ook een rechtvaardiging. Dit boek is in zekere zin namelijk nog niet volledig. Het is op zichzelf natuurlijk afgerond, maar het is in feite een deel van een groter geheel en krijgt pas binnen de omgeving van dat geheel zijn volledige betekenis en bruikbaarheid. Tegelijk met dit boek, de eerste helft van mijn uitgave en vertaling van de *Metafysica* van Aristoteles, verschijnt ook een boek over de *Metafysica*, *De kern van het zijnde. Een inleiding tot de Metafysica van Aristoteles*, en tezamen brengen zij mijn grote project met de *Metafysica* in het middelpunt halverwege. De publicatie van het tweede deel van de uitgave en de vertaling en die van een afsluitend deel waarin onder andere de aantekeningen bij de vertaling, een aantal filosofische essays, een glossarium, een uitgebreide bibliografie en een register zijn opgenomen, staan voor het volgend jaar op het programma.

De reden om nu de eerste helft van het resultaat van mijn project voor te leggen, een reden die irrationeel is wanneer redenen uitsluitend verstandelijk zouden moeten zijn (hetgeen natuurlijk niet het geval is), komt vermoedelijk overeen met het ongeduld waarmee Albert Schweigler te kampen had toen hij halverwege de 19^e eeuw als pionier de eerste moderne wetenschappelijke uitgave met commentaar en aantekeningen van de *Metafysica* aan het maken was.¹ Terwijl de tekst meer dan 2200 jaar op hem gewacht had, kon hij niet wachten tot hij alles

1 Albert Schweigler, *Die Metaphysik des Aristoteles. Grundtext, Übersetzung und Kommentar nebst erläuternden Anhandlungen*, Tübingen Band I&II 1846, Band III 1847 en Band IV 1848. Zijn Griekse tekstuitgave is overigens gebaseerd op die van Immanuel Bekker in deel II van zijn *Aristoteles Opera*, Berlijn 1831.

klaar had, maar gaf hij in 1846 zijn uitgave van het Grieks met de vertaling uit handen, en in de jaren daarna, in twee delen, zijn analyses en aantekeningen, het laatste deel zelfs met de aankondiging dat er een vijfde deel zou komen waarin hij verslag zou afleggen van de nieuwste wetenschappelijke literatuur en ook enige algemene beschouwingen en registers wilde laten verschijnen. Dat vijfde deel, de streep onder het werk die een project afsluit en ondubbelzinnige ruimte voor andere onderwerpen afbakt, is er niet gekomen. Op de afstand vanwaar we nu het werk van Schwegler dankbaar kunnen benutten, is zijn ongeduld niet ergerlijk of onhandig, maar een plezierig biografisch detail, dat een tipje van een sluier oplicht van een persoon die overigens onbekend is. Het laat zich namelijk goed invoelen.

Want als de concentratie op de *Metafysica* na geruime tijd, jaren zelfs, eindelijk iets begint op te leveren, het moeilijke, hier en daar zelfs ontoegankelijke werk een dwingende logica krijgt, het duidelijk wordt wat Aristoteles probeert te zeggen, en hij zelf als denker, maar ook als mens met aarzelingen, voorkeuren en gedrevenheden vanachter die abstracte tekst zichtbaar wordt, dan is het lastig om dat beeld voor jezelf te houden. Het wat kinderlijke plezier om te laten zien wat je gevonden hebt, de intellectuele verwachting van instemming, bijval of begrijpende kritiek (en het genot wanneer die inderdaad komen), en misschien vooral de behoefte iemand die je na intensieve maar eenzijdige omgang - Aristoteles spreekt niet terug - beter denkt te begrijpen dan anderen in een gedaante die de ware lijkt te tonen en eventueel ook te verdedigen, tegen misverstand en aantijgingen, deze vormen van ongeduld hebben vermoedelijk Schwegler maar in ieder geval mij, verleid al voor de voltooiing van het gehele project twee delen te publiceren. In dit geval komt, net als bij Schwegler, die publicatie precies op de helft van het traject en ook op een punt vanwaar een overzicht over het geheel goed mogelijk is en het zelfs heilzaam lijkt van daaruit verder te werken.

Bovendien is ook deze uitgave van de *Metafysica* in zekere zin pionierswerk, onder andere omdat ze de eerste volledige Nederlandse ver-

NOOT BIJ DE GRIEKSE TEKST

Over de status van de Griekse tekst die ik naast mijn vertaling heb opgenomen en die daarvan het uitgangspunt is geweest, moet ik vooraf een opmerking maken. Het gaat hierbij namelijk niet om een kritische editie in de zin dat ik zelf de handschriften opnieuw ben gaan bekijken en daarvan een nauwkeurig verslag afleg, maar ook niet om een onkritische kopie van een al bestaande editie. Ik heb me bij het constitueren van het Grieks wel telkens in eerste instantie gebaseerd op de grote editie van Ross,¹ die zeker de beste is, maar hier en daar al de trekken vertoont die Ross' latere Aristotelesedities in overvloed zouden bezitten en die deze riskant in het gebruik maken. Ross weet ongeveer wat Aristoteles zou moeten zeggen en om dat beeld te handhaven past hij soms de letter van de tekst aan. Maar de editie van Ross heb ik woord voor woord vergeleken met de twee andere die nog steeds gezag genieten, om te beginnen die van Jaeger,² die later dan die van Ross en daaraan in hoge mate schatplichtig is, maar die tegelijk ook een illustratie vormt van Jaegers theorie dat de *Metafysica* een gecompileerd werk is met materiaal uit allerlei periodes van Aristoteles' filosofische ontwikkeling en ook met passages die helemaal niet van Aristoteles zelf zouden zijn; Jaeger laat in zijn editie meer weg dan mij in ieder geval lief is. Daarnaast heb ik met onverwacht plezier ook de oudere editie van Christ benut,³ die spaarzamer is met ingrepen in

- 1 *Aristotle's Metaphysics*. A Revised Text with Introduction and Commentary by W.D. Ross, 2 Volumes, Oxford 1924.
- 2 *Aristotelis Metaphysica*. Recognovit brevique adnotatione critica instruxit W. Jaeger, Oxford 1957.
- 3 *Aristotelis Metaphysica*. Recognovit W. Christ, Leipzig 1886 (een verbeterde editie verscheen in 1895).

de tekst, niet omdat hij een minder kritische blik zou hebben of naïe-
ver is, maar, lijkt me, vooral omdat hij niet diende aan een bepaald
beeld van Aristoteles en dus vrijer, dat wil zeggen preciezer met de
tekst kon omgaan. Bij mijn vergelijking van deze drie edities heb ik
ook van elk het kritische apparaat met het verslag van de inspectie van
de handschriften bestudeerd.

Het resultaat is in mijn ogen een soort kritische leestekst van de
Metafysica geworden, die op een aantal plaatsen van die van Ross diver-
geert; in alle gevallen heb ik dat in voetnoten aangegeven, en steeds
noem ik daar ook hoe Jaeger en Christ de tekst dan behandelden (hun
edities heb ik daar respectievelijk als R, J, C aangeduid). Een enkele
keer betrek ik in die voetnoten ook een moderne goede editie van een
afzonderlijk boek van de *Metafysica* - als die bestaat: en dat is maar zel-
den het geval -, en die edities gaan vaak een nogal onafhankelijke gang.
Dat geldt heel sterk voor de kritische tekst van *Gamma* (IV) bezorgd
door Cassin en Narcy,¹ voor de mooie editie van *Zèta* (VII) door Fre-
de en Patzig,² en in mindere mate voor de tekst van *Delta* (V) zoals
Duminil en Jaulin hem vastgesteld hebben.³ Naar deze uitgaven ver-
wijs ik in de voetnoten bij mijn Griekse tekst met de namen van de
bezorgers, zoals ik dat sporadisch ook doe in het geval van andere gro-
te uitgaven van de *Metafysica* - bijvoorbeeld die van Schwegler - die
zich in de bibliografie laten vinden.

De enige afwijkingen ten opzichte van Ross' editie die niet in de
noten vermeld zijn, hebben betrekking op de interpunctie en de inde-
ling van de tekst in alinea's. Op het eerste punt heb ik de neiging terug-
houdender te zijn dan Ross, op het tweede juist uitbundiger, maar dat
heeft er vooral mee te maken dat mijn uitgave er niet primair een is

- 1 *La décision du sens. Le livre Gamma de la Métaphysique d'Aristote*. Introduction, texte, traduction et commentaire par Barbara Cassin et Michel Narcy, Paris 1989.
- 2 Michael Frede und Günther Patzig, Aristoteles 'Metaphysik Z'. Text, Übersetzung und Kommentar, 2 Bände, München 1988.
- 3 *Aristote. Métaphysiques. Livre Delta*, Texte, traduction et commentaire par Marie-Paule Duminil et Annick Jaulin, Toulouse Cedex 1991.

van een Griekse tekst met als toevoeging een vertaling, maar juist omgekeerd, een van een vertaling met daarnaast ook een Griekse tekst. Ik heb de alinea-indeling van de Griekse tekst in de meeste gevallen tamelijk nauwkeurig op die van de Nederlandse vertaling afgestemd en haar daarmee verfijnder gemaakt dan eigenlijk bij Griekse teksten past die in de regel goed recht in massieve blokken moet worden afgedrukt.

De in de marge van zowel de Griekse tekst als de Nederlandse vertaling aangebrachte nummering van de tekst, bijvoorbeeld 980a21, is overigens nauwkeurig geijkt aan de bladzijden, kolommen en regels in de editie van immanuel Bekker uit 1831, die in het algemeen als standaard aanvaard wordt.¹

1 Immanuel bekker, *Aristoteles Opera*, tomus II, Berlijn 1831.

I (ALPHA)

DE METAFYSICA IN PERSPECTIEF

Een natuurlijk verlangen naar weten

Op het eerste gezicht biedt boek *Alpha* een historische inleiding tot *Metafysica*, die inhoudelijk overwegend helder en ook overigens aantrekkelijk is, omdat Aristoteles in een ogenschijnlijke filosofische causerie een overzicht geeft van het gedrag van zijn voorgangers en zich daarbij dikwijls een sceptisch of uitgesproken kritisch terzijde permitteert. Hij organiseert een tocht door de geschiedenis van de filosofie en met zijn vaak evidente bezwarende kanttekeningen manoeuvreert hij zijn lezers in de positie dat ze het gevoel hebben het beter te weten dan de in het licht van Aristoteles erg naïef lijkende filosofen. Inderdaad is het grootste deel van *Alpha*, de paragrafen I.3 tot en met I.9 om precies te zijn, gewijd aan een omvangrijke historische excursie, en daarin geeft Aristoteles op de eerste plaats een overzicht van de manier waarop zijn voorgangers het thema dat hem in *Alpha* en in het geheel van de *Metafysica* vooral interesseert, dat van de eerste oorzaken en beginselen van de zijnden, geïnterpreteerd hebben. Op de tweede plaats beschouwt hij die verklaringen met een argwanend oog en weerlegt hij ze bijna allemaal. Als dit de strekking van Aristoteles' historische omweg zou zijn, leidt hij in *Alpha* de *Metafysica* in met een bewijs van zijn eigen superioriteit dat hij behaalt door zich te posteren op het filosofisch gruis waartoe hij de pogingen van zijn voorgangers vermaalt.

Dat zou dan wel een waardevolle omweg zijn als we geïnteresseerd zijn in de overigens slecht toegankelijke gedachten van de Presocraten, van filosofen uit de directe omgeving van Aristoteles - zoals Xenocrates en Speusippus -, van enkele anonieme Peripatetici, en ook van Plato. Van die laatste kennen we natuurlijk wel de dialogen, maar daar-

A.

1.

980a21

| Πάντες ἄνθρωποι τοῦ εἰδέναι ὀρέγονται φύσει.

25

σημεῖον δ' ἢ τῶν αἰσθήσεων ἀγάπησις· καὶ γὰρ χωρὶς τῆς χρείας ἀγαπῶνται δι' αὐτάς, καὶ μάλιστα τῶν ἄλλων ἢ διὰ τῶν ὁμμάτων. οὐ γὰρ μόνον ἵνα πράττωμεν, ἀλλὰ καὶ μηθὲν | μέλλοντες πράττειν τὸ ὄραν αἰρούμεθα ἀντὶ πάντων, ὡς εἰπεῖν, τῶν ἄλλων. αἴτιον δ' ὅτι μάλιστα ποιεῖ γνωρίζειν ἡμᾶς αὕτη τῶν αἰσθήσεων καὶ πολλὰς δηλοῖ διαφοράς.

980b21

φύσει μὲν οὖν αἰσθησιν ἔχοντα γίνεταί τὰ ζῶα, ἐκ δὲ ταύτης τοῖς μὲν αὐτῶν οὐκ ἐγγίγνεταί μνήμη, τοῖς δ' ἐγγίγνεταί. καὶ διὰ τοῦτο ταῦτα φρονιμώτερα καὶ μαθητικώτερα τῶν μὴ δυναμένων μνημονεύειν ἐστί, φρόνιμα μὲν ἄνευ τοῦ μανθάνειν ὅσα μὴ δύναται τῶν ψόφων ἀκούειν — οἷον μέλιττα κἂν εἴ τι τοιοῦτον ἄλλο γένος ζῶων ἐστί —, 25 μανθάνει | δ' ὅσα πρὸς τῇ μνήμῃ καὶ ταύτην ἔχει τὴν αἰσθησιν. τὰ μὲν οὖν ἄλλα ταῖς φαντασίαις ζῆ καὶ ταῖς μνήμαις, ἐμπειρίας δὲ μετέχει μικρόν· τὸ δὲ τῶν ἀνθρώπων γένος καὶ τέχνη καὶ λογισμοῖς. γίνεταί δ' ἐκ τῆς μνήμης ἐμπειρία τοῖς ἀνθρώποις· αἱ γὰρ πολλαὶ μνημαὶ τοῦ αὐτοῦ 981a πράγμα|τος μιᾶς ἐμπειρίας δύναμιν ἀποτελοῦσιν.

I. (ALPHA)

1.

| Het is naar weten dat alle mensen van nature streven.¹

980a21

Een aanwijzing daarvoor is hun voorliefde voor de waarnemingen. Die voorliefde geldt de waarnemingen namelijk ook omwille van zichzelf, los van enig nut, en het meest van al de waarneming door middel van de ogen. Niet alleen namelijk om ons handelen mogelijk te maken, maar ook wanneer we geen | handeling overwegen, verkiezen we het zien, durf ik te zeggen, boven alle andere waarnemingen. De oorzaak hiervan is dat vooral deze waarneming ons de dingen leert kennen en allerlei kenmerken laat zien.

25

Het ligt in de natuur van de dieren dat zij bij hun geboorte over waarneming beschikken, en uit die waarneming ontstaat bij sommige dieren geen herinnering maar bij andere wel. | Daardoor gaan deze dieren meer met beleid te werk en leren ze makkelijker dan dieren die niet tot herinneren in staat zijn. Er zijn dieren die met beleid te werk gaan zonder dat ze iets leren - namelijk dieren die geen geluiden horen, zoals bijen en misschien nog een andere diersoort waarvoor hetzelfde geldt -, maar | dieren die leren bezitten naast herinnering ook deze waarneming.² Alle andere dieren nu leven met voorstellingen en herinneringen,³ maar hebben nauwelijks deel aan ervaring, terwijl het menselijk geslacht in het leven ook een beroep doet op techniek en redeneringen. Ervaring ontstaat bij de mens op grond van herinnering. Een groot aantal herinneringen aan dezelfde zaak | heeft namelijk de kracht van één ervaring.⁴

980b21

25

981a

καὶ δοκεῖ σχεδὸν ἐπιστήμη καὶ τέχνη ὅμοιον εἶναι ἢ
 ἐμπειρία,¹ ἀποβαίνει δ' ἐπιστήμη καὶ τέχνη διὰ τῆς ἐμπειρίας
 τοῖς ἀνθρώποις· ἢ μὲν γὰρ ἐμπειρία τέχνην ἐποίησεν, ὡς φησὶ
 5 Πῶλος, | ἢ δ' ἀπειρία τύχην. γίγνεται δὲ τέχνη ὅταν ἐκ πολ-
 λῶν τῆς ἐμπειρίας ἐννοημάτων μία καθόλου γένηται περὶ τῶν
 ὁμοίων ὑπόληψις. τὸ μὲν γὰρ ἔχειν ὑπόληψιν ὅτι Καλλία
 κάμνοντι τηνδὶ τὴν νόσον τοδὶ συνήνεγκε καὶ Σωκράτει καὶ
 10 καθ' ἕκαστον οὕτω πολλοῖς, ἐμπειρίας ἐστίν, | τὸ δ' ὅτι πᾶσι
 τοῖς τοιοῖσδε κατ' εἶδος ἐν ἀφορισθεῖσι κάμνουσι τηνδὶ τὴν
 νόσον, συνήνεγκεν, οἷον τοῖς φλεγματώδεσιν ἢ χολώδεσι ἢ²
 πυρέττουσι καύσω, τέχνης.

πρὸς μὲν οὖν τὸ πράττειν ἐμπειρία τέχνης οὐδὲν δοκεῖ
 διαφέρειν, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ἐπιτυγχάνουσιν οἱ ἔμπειροι τῶν
 15 ἄνευ | τῆς ἐμπειρίας λόγον ἔχόντων. αἴτιον δ' ὅτι ἢ μὲν
 ἐμπειρία τῶν καθ' ἕκαστόν ἐστι γνῶσις, ἢ δὲ τέχνη τῶν
 καθόλου, αἱ δὲ πράξεις καὶ αἱ γενέσεις πᾶσαι περὶ τὸ καθ'
 ἕκαστόν εἰσιν. οὐ γὰρ ἄνθρωπον ὑγιάζει ὁ ἰατρούων, ἀλλ' ἢ
 20 κατὰ συμβεβηκός, ἀλλὰ Καλλίαν ἢ Σωκράτην ἢ τῶν ἄλλων |
 τινὰ τῶν οὕτω λεγομένων, ᾧ συμβέβηκεν ἀνθρώπῳ εἶναι.

ἐὰν οὖν ἄνευ τῆς ἐμπειρίας ἔχη τις τὸν λόγον,
 καὶ τὸ καθόλου μὲν γνωρίζη, τὸ δ' ἐν τούτῳ καθ' ἕκασ-
 τον ἀγνοῇ, πολλάκις διαμαρτήσεται τῆς θεραπείας·
 25 θεραπευτὸν γὰρ τὸ καθ' ἕκαστον. ἀλλ' ὅμως τό γε εἰδέναι καὶ
 τὸ ἐπαίειν | τῇ τέχνῃ τῆς ἐμπειρίας ὑπάρχειν

¹ R καὶ ἐμπειρία

² RJ [ῆ]

Ervaring heeft een aanzienlijke gelijkenis met kennis en techniek, maar in feite is het zo dat kennis en techniek bij mensen ontstaan op grond van ervaring. Ervaring is, in de woorden van Polus, de moeder van techniek, | en onervarenheid baart toevalstreffers.⁵ Techniek ontstaat als uit een groot aantal inzichten die op ervaring betrekking hebben één algemene veronderstelling over alle vergelijkbare gevallen ontstaat. De veronderstelling dat Callias, wanneer hij aan een bepaalde ziekte lijdt, baat heeft bij een bepaald medicijn of een bepaalde behandeling, net als Socrates en een groot aantal andere individuen in dezelfde toestand, is een zaak van ervaring, | maar de veronderstelling dat alle mensen die aan deze ziekte lijden en op grond van één specifiek symptoom gedefinieerd worden - bijvoorbeeld als flegmatisch, choleric of intermitterend koortsig -, er baat bij hebben, is een zaak van techniek.⁶

Op het punt van het handelen onderscheidt ervaring zich niet van techniek, maar het is wel zo dat mensen met ervaring vaker hun doel bereiken dan degenen die | het aan ervaring ontbreekt maar die wel begrijpen wat er aan de hand is en daar rekenschap van afleggen. De oorzaak is dat ervaring inzicht in het individuele is, en techniek in het algemene, terwijl handelingen en gebeurtenissen zich altijd rond het individuele voltrekken. Een arts geneest namelijk niet een mens, behalve in bijkomstige zin, maar Callias of Socrates of een ander | die op deze manier aangeduid wordt⁷ en aan wie het bijkomstig is een mens te zijn.⁸

Wie dus zonder ervaring begrijpt wat er aan de hand is en in staat is daarvan rekenschap af te leggen, en wel inzicht heeft in het algemene maar geen weet heeft van het individuele dat daarin bevat is, zal zich bij de behandeling vaak vergissen. Het is namelijk het individu dat behandeld wordt. Toch is het zo dat we weten en beseffen wat er aan de hand is eerder voor | een zaak van techniek dan voor een van